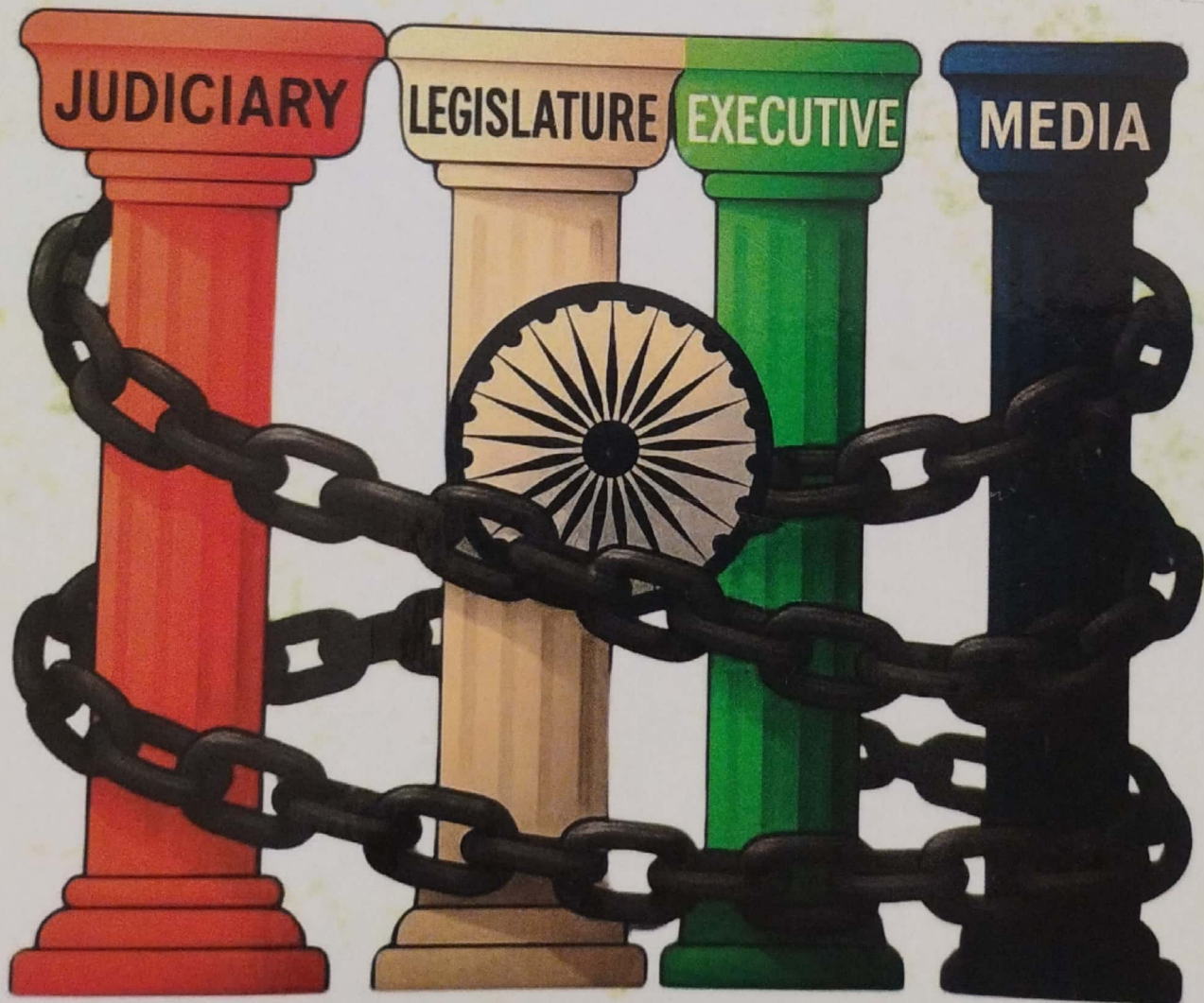

Sponsored by ICSSR, New Delhi

Impact of Globalization on Indian Democracy

Editor

Dr. Mrs. Shital Chandrakant Patil

Co-Editor

Mr. Shailesh Bhimrao Kamble

Impact of Globalization on Indian Democracy

Editor

Dr. Mrs. Shital Chandrakant Patil

Co-Editor

Mr. Shailesh Bhimrao Kamble

Copyright © Editor / Author April 2025

ISBN- 978-93-92576-84-3

Published By

Akshara Publication

Office. Plot.No. 42 Gokuldharm Residency

Prerana Nagar, Wanjola Road, Bhusawal

Dist. Jalgaon (Maharashtra), India 425201

Contact- 9421682612

www.aimrj.com Email- akshrapublication@gmail.com

Printed At.

Akshara Printers,

Bhusawal (Maharashtra), India 425201

Price: Rs-400 /-

Copyright - This book and all its content are Copyright © 2025, Editor/Publisher. All rights reserved. No part of this book's content may be reproduced, transmitted, or used in any form, in whole or in part, without prior permission from the editor/publisher. The articles or opinions expressed in this book are solely those of the authors and do not necessarily reflect the views of the editor or publisher. In case of any copyright infringement, the respective author will be solely responsible.

Context

Principal's Message	
Convener's Message	
Co -convener's Message	
Invities Talk- Prof. Dr Rohan Chaudhary	
Invities Talk- Prof. Dr. Prakash Pawar	
Invities Talk- Prof. Dr. Shivaji Patil	
Invities Talk- Dr. Sunil kankate	
1 Globalization: Its Impact on local identities- Prof. Dr. U V Patil / Mr. Shailesh B.Kamble	15
2 जागतिकीकरण आणि भारतीय प्रशासन - डॉ. सचिन चव्हाण / डॉ. शितल चंद्रकांत पाटील	20
3 Globalization and India as democracy - Adv. Priya Bharat Bhushan Chivarikar	24
4 Barriers to Political Participation in India- Mr. Datta Jadhav	30
5 India's Advances in E-Government: A Global Analysis on Digital Transformation- Mr. Fadatare Vishal Sadhu	39
6 भारतीय निवडणूक आयोग आणि डिजिटल लोकशाही - प्रा.सरिता निकम	44
7 Digital Democracy in India: Opportunities and Challenges -Dr. Pravin A.Powar	52
8 Cultural Homogenization and Local Identity Prof. Dr.Bharati Patil Mr. Nishikant Savanta Waghmare	57
9 जागतिकीकरणाचे परिणाम: एक आढावा - डॉ. सचिन श्रीरंग चव्हाण	70
10 डिजिटल सक्रियता आणि समाज माध्यमे - प्रा.राजेश मोहन पवार	74
11 India's 1991 Economic Reforms: A Shift towards Liberalization and Growth - Sarika Rajendra Thakar	78
12 Globalization and its Impact on Indian Democracy - Dr.Shabana G. Halangali	87
13 जागतिकीकरण आणि भारताचे बदलते परराष्ट्र धोरण- प्रा. राम चव्हाण	97

जागतिकीकरण व त्याचे परिणाम

डॉ. सचिन श्रीरंग चव्हाण

राज्यशास्त्र विभाग,
नाईट कॉलेज ऑफ आर्ट्स कॉमर्स
इचलकरंजी

डॉ. शितल पाटील

राज्यशास्त्र विभाग,
डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय,
रामानंदनगर (बुर्ली).

प्रस्तावना -

२४ जुलै १९९१ रोजी भारताने नवीन आर्थिक धोरणाचा स्वीकार केला. डॉ. मनमोहन सिंग यांनी आपल्या अर्थसंकल्पात धोरणात्मक बदल केले आणि आर्थिक सुधारणात जागतिकीकरण, उदारीकरण आणि खाजगीकरण या धोरणाचा स्वीकार केला. या धोरणाच्या माध्यमातून खुली अर्थव्यवस्था, खाजगी क्षेत्रांचा सर्वव्यापी सहभाग, खाजगी गुंतवणुकीला प्राधान्य, विदेशी गुंतवणुकीला आकर्षित करणे आणि स्पर्धात्मक व गुणात्मक सेवेला प्राधान्य देण्यात आले. जागतिकीकरणाने आज आपल्याला पूर्णता व्यापून टाकले आहे. जग हे एक खेडे बनलेले आहे. ९० च्या दशकाच्या सुरवातीला भारतात जागतिकीकरणाचे वारे वाहू लागले. ज्यावेळी भारताने जागतिकीकरण स्वीकारले त्यावेळी भारताची आर्थिक परिस्थिती चिंताजनक होते. तेव्हा भारताला जागतिकीकरणाचे धोरण स्वीकारावे लागले आहे.

जागतिकीकरण

‘उत्पादनाचा, तंत्रज्ञानाचा, माहितीचा आणि नोकऱ्यांचा इतर राष्ट्रांमध्ये प्रसार करणे म्हणजे जागतिकीकरण’. जगाच्या विविध भौगोलिक क्षेत्रात राहणाऱ्या लोकांमध्ये वाढते सामाजिक, आर्थिक, औद्योगिक, व्यापारी, सांस्कृतिक संबंध दर्शवणारी व्यापक प्रक्रिया म्हणजे जागतिकीकरण होय. स्थानिक वस्तू, माहिती तंत्रज्ञान, गुंतवणूक, भांडवल याची जागतिक स्तरावर स्थानांतरणाची प्रक्रिया म्हणजे जागतिकीकरण होय. प्रत्येक राष्ट्र जागतिकीकरणाचा विविध बाजूने अर्थ स्पष्ट करत असते. जागतिकीकरण म्हणजे संपूर्ण जगाची एका मोठ्या बाजारपेठेत रूपांतरित होण्याची प्रक्रिया होय. थॉमस फ्रीडमन यांच्या मते, ‘जागतिकीकरण म्हणजे व्यापार वित्त आणि माहितीच्या एकीकरणातून एकच अशी जागतिक बाजारपेठ आणि

संस्कृतीची निर्मिती होय'. भारताच्या बाबतीत 'जागतिकीकरण म्हणजे भारतीय अर्थव्यवस्थांचे जागतिक अर्थव्यवस्थेची एकात्मिकरण करणे होय'. जागतिकीकरणाच्या माध्यमातून भौगोलिकता व राष्ट्रीय ओळख नष्ट होऊन इतिहास आणि राजकारणाचा पुनर्जन्म होताना ग्लोबल टू लोकल याला सर्व क्षेत्रातून प्राधान्य दिले जात आहे. जागतिकीकरणाच्या बाजारपेठा व्यापार, वित्तीय गुंतवणूक, आर्थिक धोरणे, कृषी रोजगार व मानव संसाधन यावर प्रभाव पाडताना दिसून येतो आहे.

जागतिकीकरण व त्याचे परिणाम

1. जागतिक बाजारपेठेची निर्मिती - जागतिकीकरणामुळे बाजारावर असणाऱ्या भौगोलिक सीमांची बंधन कमी झाले आणि जग एक बाजारपेठ झाली. एका राष्ट्राला दुसऱ्या राष्ट्रांमध्ये बाजारपेठेचे उपलब्ध होऊ लागली. यामुळे वस्तूंना असलेली मागणी वाढून आयात निर्यात यामध्ये वाढ झाली.
2. मुक्त व्यापार - व्यापारातील अडथळे कमी केल्यामुळे मुक्त व्यापार शक्य झाला आहे. बाजारपेठेच्या कक्षा रुंदावणे, मुक्त व्यापार सुरू करणे हाच जागतिकीकरणाचा उद्देश आहे. जागतिकीकरणामुळे आयात निर्यातीवरील निर्बंध कमी होऊन आयात - निर्यात नियंत्रण मुक्त झाली. उदयोन्मुख भारतीय बाजारपेठेची अवास्तव क्षमता आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेसाठी खुली झाली आणि देशाच्या औद्योगिक, आर्थिक आणि कृषी क्षेत्रात मोठे बदल झाले.
3. आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत स्पर्धा वाढली - जागतिकीकरणामुळे देशातील उद्योगांना आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेतील स्पर्धेला तोंड द्यावे लागणार आहे. प्रत्येक राष्ट्र आपल्या उत्पादनला बाजारपेठ कशी उपलब्ध होणार यासाठी प्रयत्नशील असते यातून आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मोठी स्पर्धा निर्माण झाली आहे. यातून प्रत्येक राष्ट्राला चांगल्या प्रतीच्या वस्तूंची उत्पादकता करण्यासाठी प्रयत्न करावे लागतील परिणामी उद्योगांची कार्यक्षमता आणि उत्पादकता वाढणार आहे.
4. नवीन अर्थशास्त्र धोरणे - जागतिकीकरणामुळे प्रादेशिक आणि राष्ट्रीय स्तरावर आर्थिक धोरणे राबवावी लागतात. अनेक राष्ट्रांशी व्यापार, अर्थ, वित्त या माध्यमातून देवाण - घेवाण करावी लागते त्याकरिता सरकारला वित्तीय, व्यापार, आणि कर धोरण अनुकूल बनवावी लागतात.
5. आर्थिक विकास - देशाचा आर्थिक विकास झाला. बाजारपेठ विस्तारली, वाहतूक दळणवळणाचा विकास झाला. आपल्या देशात परकीय उद्योगांना उद्योगधंदे उभारण्याची संधी मिळाली त्यामुळे रोजगाराची निर्मिती झाली. परिणामी आर्थिक विकासाला चालना मिळाली.

6. सरकारी नियंत्रणाचे कमी होणे – जागतिकीकरणामुळे काही वेळा राष्ट्रीय सरकारांच्या आर्थिक नियंत्रणात घट येते. बहुतेक मोठ्या कंपन्या आणि उद्योग आंतरराष्ट्रीय स्तरावर कार्य करत असतात, ज्यामुळे शासनाचे नियंत्रण कमी होते.
7. आंतरराष्ट्रीय संस्थांचा प्रभाव – जागतिकीकरणामुळे आंतरराष्ट्रीय संस्थांचा (जसे की UNO, WTO, IMF) प्रभाव वाढला आहे. या संस्थांमुळे राष्ट्रांचे धोरण अनेकदा जागतिक मानकांशी सुसंगत ठेवावी लागतात.
8. राष्ट्रीय सार्वभौमिकतेवर प्रश्न – प्रत्येक राष्ट्रांमध्ये 'सार्वभौम' हा घटक फार महत्वाचा आहे. सार्वभौम राष्ट्राला त्याच्या लोकसंख्येवर आणि प्रदेशावर सर्वोच्च अधिकार असतो. यामध्ये कोणत्याही राष्ट्राला अन्तर्गत आणि बाह्य हस्तक्षेप करता येत नाही. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेमध्ये मात्र राष्ट्रांच्या सार्वभौमिकतेवर परिणाम होतो. यामुळे देशांची निर्णयक्षमता कमी होते, कारण देशांना जागतिक निकष आणि कराराचे पालन करावे लागते.
9. शेती क्षेत्रावर परिणाम – भारत हा शेतीप्रधान देश आहे. भारतातील बहुतांश लोकसंख्या ही शेतीवर अवलंबून आहे. उदरनिर्वाहाचे साधन शेती आहे. जागतिकीकरणामुळे भारतातील शेतकऱ्यांना नवीन तांत्रिक क्षमता प्राप्त केल्या आहेत. त्यामुळे जगभरात चहा, कॉफी आणि साखर यासारख्या वस्तूच्या एकूण निर्यातीत वाढ झाली आहे.
10. संस्कृतीचा मिलाफ – जागतिकीकरणामुळे विविध संस्कृतींचा मिलाफ होतो. लोकांच्या जीवनशैलीवर पाश्चात्य संस्कृतीचा मोठा प्रभाव पडतो. खाद्य, वेशभूषा, पोशाख अशा विविध घटकावर पाश्चात्य संस्कृतीचा प्रभाव पाडतो. अनेक देशांची संस्कृती जगभर पोहचली. जसे कि, अमेरिकेची फिल्म, म्युझिक जीवनशैली जगभरात पोहचली. यामुळे स्थानिक जि भाषा संस्कृती कमजोर होण्याचा धोका वाढला आहे. जागतिकीकरणामुळे परंपरा आणि रुढींना धोका निर्माण झाला आहे. तर काही स्थानिक समुदाय आपल्या पारंपारिक मूल्यांची पुनरावृत्ती आणि रक्षण करण्यासाठी संघर्ष करत आहेत. उदाहरणार्थ, पारंपरिक नृत्य, भाषा आणि कला यांचे महत्त्व वाढवण्यासाठी अनेक संस्थांचे प्रयत्न दिसून येतात.
11. सामाजिक बदल – जागतिकीकरणामुळे समाजातील विविध घटकांमध्ये तफावत येऊ शकते. ग्रामीण आणि शहरी या भागात तंत्रज्ञान आणि सेवांचा पुरवठा होणे गरजेचे असते. परंतु इथे पुन्हा तफावत दिसते गरीब व श्रीमंत ही दरी लक्षणीय दिसून येते. काही लोक आर्थिकदृष्ट्या प्रगती करत असताना, इतर लोकांमध्ये दुर्बलता स्थिती दिसून येते.

12. नवीन राजकीय संबंध – जागतिकीकरणामुळे देशांमध्ये नवीन राजकीय संबंध निर्माण होतात, व्यापार भांडवल गुंतवणूक इत्यादींच्या माध्यमातून विविध राष्ट्रांशी आंतरसंबंध निर्माण होत असतात. जे तेथील शासन व्यवस्थेला त्यांच्या धोरणात बदल घडवण्यास प्रवृत्त करतात.

13. डिजिटल आणि माहिती तंत्रज्ञान – जागतिकीकरणामुळे तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात मोठी क्रांती झाली आहे. इंटरनेट आणि तंत्रज्ञानाच्या वापरामध्ये वाढ झाली आहे. तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमिले हवी ती माहिती एका क्लिकवर मिळत आहे. यामुळे शासनाला डिजिटल डेटा आणि माहितीचे संरक्षण करण्यासाठी नवीन धोरण तयार करावी लागतात.

14. सुरक्षा आणि संरक्षण – जागतिकीकरणामुळे आंतरराष्ट्रीय सुरक्षा आणि संरक्षणाच्या बाबतीतही धोके वाढले आहेत. शासनांना कधी कधी आंतरराष्ट्रीय दहशतवाद, सायबर हल्ले, आणि इतर तांत्रिक आव्हानांशी सामना करावा लागतो. तंत्रज्ञानाच्या वाढत्या वापरामुळे सायबर गुन्हेगारी खूप वाढली आहे. सायबर सुरक्षा हा घटक सर्वच राष्ट्रापुढे महत्वाचा घटक बून राहिला आहे.

निष्कर्ष: जागतिकीकरणाचा समाजातील प्रत्येक घटकावर सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम पहावयास मिळतात. शासन, समाज, व्यापार, शिक्षण, संस्कृती अशा विविध घटकावर जागतिकीकरणाचा परिणाम झाला आहे. यामुळे शासन व्यवस्थेला अनेक धोरणात्मक निर्णय घ्यावे लागतात. आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेतील परस्परावलंबन आणि स्पर्धा वाढली आहे. तंत्रज्ञानाच्या वाढत्या प्रमाणामुळे बेरोजगारी चे प्रमाण वाढले आहे. गरीब - श्रीमंत दरी वाढत आहे. परिणामी या सर्व घटनांचा शासन व्यवस्थेवर परिणाम पहावयास मिळत आहे.

संदर्भ –

१. भारतीय राजकीय व्यवस्था, प्रक्रिया आणि स्वरूप – प्रकाश बाळ, किशोर बेडकिहाळ, आंबेडकर आकादमी, सातारा.
२. नवभारत
३. <https://www.loksatta.com/career-vrutantta/result-of-globalization-carrier-upsc-market-ssh-93-2494824/>